

EDICIJA KLASICI SVETSKE KNJIŽEVNOSTI

VODENICA NA FLOSI, Džordž Eliot
VELIKI GETSBI, Skot Ficdžerald
PRVI LJUBAVNIK, Anton Čehov
POSLEDNJE SKRETANJE ZA BRUKLIN, Hjubert Selbi
ČETIRI TRAGEDIJE: ROMEO I JULIJA,
HAMLET, MAGBET, KRALJ LIR, Vilijam Šekspir
PRESUDA – SABRANE PRIPOVETKE, Franc Kafka
NA PUTU, Džek Keruak
OŠTRICA BRIJAČA, Somerset Mom
DAMA S KAMELIJAMA, Aleksandar Dima Sin
ČOVEK BEZ OSOBINA, Robert Muzil
JADI MLADOGA VERTERA, Johan Volfgang Gete
STAKLENO ZVONO, Silvija Plat
JEDNA SVANOVA LJUBAV, Marsel Prust
MRTVE DUŠE, Nikolaj Gogolj
TES OD RODA D'ERBERVILA, Tomas Hardi
PROCES, Franc Kafka
ZLOČIN I KAZNA, Fjodor Dostojevski
SLIKA DORIJANA GREJA, Oskar Vajld
IDIOT, Fjodor Dostojevski
MALE ŽENE / DOBRE SUPRUGE, Luiza Mej Olkot
ODABRANE DRAME: ČOVEK JE ČOVEK, OPERA ZA TRI
GROŠA; MAJKA HRABROST I NJENA DECA, Bertolt Breht
BOGORODIČINA CRKVA U PARIZU, Viktor Igo
ZAPISI IZ PODZEMLJA, Fjodor Dostojevski
FRANKENŠTAJN ILI MODERNI PROMETEJ, Meri Šeli
MAJSTOR I MARGARITA, Mihail Bulgakov
ANA KARENJINA, Lav Tolstoj
MOBI DIK, Herman Melvil
BRAĆA KARAMAZOVI, Fjodor Dostojevski
RUĐIN / OČEVI I DECA, Ivan Turgenjev
EVGENIJE ONJEGIN, Aleksandar Puškin
GOSPOĐA BOVARI, Gistav Flobert
MALI LJUDI / DŽOINI DEČACI, Luiza Mej Olkot
SRCE TAME, Džozef Konrad

Rat i mir I

LAV TOLSTOJ

Preveo
Jovan Maksimović

■ Laguna ■

Naslov originala

Лев Толстой
ВОЙНА И МИР

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

EDICIJA SVETSKI KLASICI

Knjiga br. 35

Sadržaj

Um i beskonačnost: Uvod u čitanje *Rata i mira* 9
(Vladimir Gvozden)

KNJIGA PRVA

Deo prvi 31
Deo drugi 164
Deo treći 281

KNJIGA DRUGA

Deo prvi 405
Deo drugi 473
Deo treći 567
Deo četvrti 664
Deo peti 726

Rečnik manje poznatih reči 815

KNJIGA PRVA

Deo prvi

I

„No, šta je, kneže: Đenova i Luka ispadoše sad kao neki spahiluci Buonapartine porodice? Ne, čujte što ću vam reći, ako vi meni ne kažete da ćemo zaratiti, ako vi još i sad sebi dopustite da branite sva gadila i sve strahote toga antihrista – zbilja, ja verujem da je on antihrist – neću više da znam za vas, vi mi više niste prijatelj, vi već niste moj verni rob kao što mi to uvek govorite... No, pa dobro mi došli, dobro mi došli! Vidim već da sam vas uplašila – ded sedite tu pa mi pričajte.“

Tako je govorila, jula meseca 1805. godine, čuvena Ana Pavlovna Šerer, dvorska gospođica carice Marije Fjodorovne i njena poverljiva ličnost, predusretajućí visokopostavljenog i veličanstvenog kneza Vasilija, koji prvi stiže na njeno večernje poselo.

Ana Pavlovna je već nekoliko dana kašljala, imala je *grip* kao što je ona govorila. *Grrrip* beše tada nova reč koju je tek malo njih upotrebljavalo. U pisamcima što ih je ona jutros bila razaslala po svom crvenom lakeju bilo je napisano bez razlike, u svima:

„Ako se vi, grofe (ili kneže), niste za večeras ni na što bolje odlučili, i ako vas izgled da provedete večer kod sirote bolesnice odveć ne plaši, meni će vrlo milo biti da vas vidim večeras kod mene između sedam i deset časova. Ana Šerer.“

„O! kakav nemilosrdan napad!“, odgovori nimalo zbunjen takvim dočekom knez koji uđe u pridvornom, vezenom mundiru,

u čarapama, plitkim cipelama, sa ordenima na grudima, sa prazničnim svečanim izrazom na svom neznačajnom licu.

On govoraše onim naročito biranim francuskim jezikom kojim su naši dedovi ne samo govorili nego čak i mislili; sa onim tihim pokroviteljskim naglascima što ih je sebi bio uobičajio čovek od značaja, koji je sav svoj vek proveo u otmenim krugovima i na dvoru. On priđe Ani Pavlovnoj, poljubi joj ruku, podmetnu i njoj za poljubac svoju namirisanu i blistavu ćelu, pa se ugodno posadi na kanabe.

„Pre svega recite mi kako je vaše zdravlje“, reče on ne menjajući glasa, i tonom u kom se, ispod otmenosti i saučešća, mogla primetiti ravnodušnost pa čak i podsmeh.

„Gde tu čovek da bude zdrav... kad neprestano duševno pati? I zar može čovek danas ostati miran ako ima osećanja?“, reče Ana Pavlovna. „Vi ćete, nadam se, celo večer ostati kod mene?“

„A praznik kod engleskog poslanika? Danas je sreda. Moram se i tamo pojaviti“, reče knez. „Moja kći će doći po mene da se zajedno odvezemo.“

„A ja sam mislila da je taj današnji praznik otkazan. Pravo da vam kažem, sve te svetkovine i vatrometi počinju već da budu dosadni.“

„Kad bi oni znali da vi to želite, svetkovinu bi sigurno otkazali“, reče knez govoreći po navici, kao navijen časovnik, stvari kojima nije baš ni želeo da neko veruje.

„Ne mučite me. No, pa šta je rešeno povodom Novosiljcovljeve depeše? Vi sve znate.“

„Kako da vam kažem?“, reče knez hladnim, setnim tonom. „Šta je rešeno? Rešeno je da je Buonaparte sve svoje lađe spalio, te da kanda i mi svoje počinjemo da spaljujemo.“

Knez Vasilij je svagda govorio tromo, kao što glumac govori ulogu nekog svog starog komada. A Ana Pavlovna Šerer, naprotiv, kraj svih svojih četrdeset godina, bila je puna života i poleta.

Biti oduševljena postao je kao neki njen društveni položaj, i ona bi se neki put, baš i kad joj to nije išlo od srca – koliko tek da ne razočara svoje poznanike – pravila bajagi oduševljenom i entuzijastkom. Uzdržavani osmeh koji je stalno igrao na licu Ane

Pavlovne, mada nije pristajao uz njene preživle crte, izražavao je, baš kao u razmažene dece, stalnu svesnost o svom milom nedostatku od koga ona neće, ne može, a ne nalazi ni za potrebno da se izleči.

Usred razgovora o političkim postupcima Ana Pavlovna planu:

„Ah, ne govorite mi samo o toj Austriji! Možda ja ne razumem, ali Austrija nikad nije htela, pa ni sada neće da stupi u rat. Ona nas izdaje. Rusija jedina mora da bude spasiteljka Evrope. Naš dobrotvor¹ je svestan svog visokog poziva i ostaće mu veran. Ja još samo u to verujem. Našem dobrom i divnom gospodararu pala je u deo velikolepna uloga u svetu, i on je tako čestit i dobar da ga Bog neće ostaviti, te će ispuniti svoj zadatak da stane za vrat aždaji revolucije koja je sad još strašnija u licu tog ubice i zločinca.² Mi treba da iskupimo i osvetimo pravednikovu krv... U koga se mi danas smemo uzdati, pitam ja vas? Engleska sa svojim čardžijskim duhom neće razumeti niti je kadra da razume svu visinu duše imperatora Aleksandra. Ona eto odbija da se povuče sa Malte. Ona hoće da vidi i neprestano istražuje neku skrivenu misao iza naših postupaka. Šta su oni tamo rekli Novosiljcovu? Ništa. Oni nisu razumeli niti će ikada razumeti samopregorevanje našeg imperatora koji ništa ne traži za sebe nego sve želi samo za sreću sveta... I šta su oni bajagi obećali? Ništa. A što su baš i obećali, od svega toga ništa neće biti! Pruska nam je već dala na znanje da je Buonaparte nepobedan, te da mu ni sva Evropa ništa nauditi ne može... I ja ni slovca ne verujem ni tom Hardenbergu, ni Haugvicu. Ta vajna pruska neutralnost – to vam je samo jedna

¹ Tadašnji ruski car Aleksandar I.

² Dvorska dama podseća svoga gosta na ubistvo vojvode Engienskog. Luj Antoan de Burbon-Konde, vojvoda od Engiena, kao istaknuti predstavnik zbačenih Burbona, učestvovao je u armiji emigranata za vreme Francuske revolucije. Osumnjičen da je kovao zaveru protiv prvog konzula, bio je, po Bonapartinoj naredbi, uhvaćen i sproveden u Venssen, gde je izveden pred ratni sud. Ovaj ga je, bez stvarnih dokaza, bez svedoka, bez branioca, osudio na smrt, te je odmah i streljan, 1804, u šančevima vensenskog zamka.

zamka. Ja sad verujem još samo u Boga i u uzvišenu ulogu našeg milog imperatora. On će spasti Evropu!“

Tu ona najedared zastade čisto podsmevajući se svojoj vatrenoj naravi.

„Ja mislim“, reče knez smešeći se: „da su kojom srećom vas poslali mesto našeg milog Vincengeroda, vi biste prosto na juriš izvojevali pristanak pruskoga kralja. Vi ste tako krasnorečivi. Mogu li dobiti malo čaja?“

„Odmah. Zbilja“, dodade ona, opet se umirivši, „večeras će tu kod mene biti dva vrlo zanimljiva čoveka – vikont Mortemar, on je u srodstvu sa Monmoransijima preko Rohana – jedna od najboljih francuskih porodica. To vam je jedan između dobrih emigranata, jedan od onih pravih. A zatim abat Morio. Vi ste valjda čuli za taj duboki um? I car ga je primio. Morali ste čuti.“

„A! Vrlo će mi milo biti. Nego zbilja“, dodade on baš kao da se tog trenutka nečega setio, i naročito nemarno, dok je u stvari ono o čemu će je pitati bila glavna svrha ove njegove posete: „Je l' istina da udova carica želi da se baron Funke postavi za prvog sekretara u Beču? Taj baron je kanda jedno bedno stvorenje.“

Knez Vasilij je želeo da za svog sina izradi to mesto, koje su neki hteli da preko carice Marije Fjodorovne izvojuju za barona.

Ana Pavlovna skoro zažmuri u znak da ni ona niti iko drugi ne mogu biti sudije onome što carica želi da učini, ili onome što se njoj dopada.

Ona samo reče setnim i suvim tonom:

„Barona Funkea je carici materi preporučila njena sestra.“

U taj mah kad je Ana Pavlovna pomenula caricu, na njenom se licu najedared ispisa dubok i iskren izraz odanosti i štovanja, sjedinjen sa nekom setom, što se kod nje moglo primetiti svaki put kad bi u razgovoru pomenula svoju visoku pokroviteljku. Ona reče da je njeno veličanstvo izvolelo da ukaže baronu Funkeu veliku pažnju i priznanje, a u očima joj se opet ukaza neka seta.

Knez ravnodušno učuta. A Ana Pavlovna, sa svojstvenom joj pridvornom i ženskom dosetljivošću i brzinom takta, zažele i da

zvrčne kneza po nosu što se usudio da se tako izražava o licu koje je carici preporučeno, a u isti mah i da ga uteši.

„Zbilja, kad pomenuste vašu porodicu“, reče ona. „Znate li vi da je vaša kći, od kada je počela izlaziti, postala uživanje za čitavo društvo. Svi nalaze da je divna kao dan.“

Knez joj se pokloni u znak priznanja i zahvalnosti.

„Ja često mislim“, nastavi Ana Pavlovna posle trenutnog ćutanja, primičući se knezu i umiljato mu se smešeći, kao pokazujući time da su politički i velikosvetski razgovori završeni, te da sad nastaju intimni, „ja često mislim kako je neki put nepravično podeljena na ovom svetu životna sreća. Zašto je vama sudbina dala dva tako krasna deteta, izuzimajući Anatola, vašeg mlađeg – ja njega ne volim“, umetnu ona odlučno i isključujući svaki pogovor, i podigavši obrve, „tako zlatnu decu. A vi ih, bogami, najmanje cenite, te ih stoga i ne zaslužujete.“

Tu ona sinu svojim ushićenim osmehom.

„Pa šta ja tu mogu da činim? Lafater bi rekao da ja nemam na licu čvoruge roditeljske ljubavi“, reče knez.³

„Prođite se šale, molim vas. Ja sam htela da ozbiljno s vama razgovaram. Znate, ja sam vrlo nezadovoljna vašim mlađim sinom. Među nama budi rečeno“, na licu joj se opet ukaza setan izraz, „o njemu se govorilo i kod njenog veličanstva, i svi vas žale...“

Knez joj ne odgovori, ali ona, ćuteći i značajno ga posmatrajući, očekivaše odgovor. Knez Vasilij se namrgodi.

„Pa dobro, šta biste vi hteli da ja činim?“, reče on najzad. „Vi znate, ja sam za njihovo vaspitavanje učinio sve što je kadar jedan otac učiniti, pa eto obojica ispadoše budale. Ipolit je bar mirna budala, ali Anatol – nemirna. U tome je sva razlika“, reče on smešeći se još neprirodnije i življe no obično, pri čemu mu se, u nabranim oko usana borama, naročito oštro pokazivalo nešto neočekivano grubo i nemilo.

„Što li se, Bože, rađaju deca takvim roditeljima kao što ste vi? Da niste otac, ja vam baš ništa ne bih mogla zameriti“, reče Ana Pavlovna zamišljeno podižući oči.

³ Johan Gaspar Lafater (1741–1801) – osnivač *fiziognomonije*, veštine da se čovekov karakter pozna po crtama lica.

„Ja sam vaš verni rob, i samo se vama mogu ispovediti: moja deca su teško breme moga bitisanja. To je moj krst – tako ja to sebi objašnjavam. Ali šta znam da radim?“ Tu on učuta iskazujući gestom svoju pokornost nemilosrdnoj sudbini. Ana Pavlovna se zamisli.

„Vi još nikada niste pomišljali da oženite vašeg bludnog sina Anatola. Kažu“, reče ona, „da matore devojke imaju maniju da žene i udaju. Ja još ne osećam kod sebe tu slabost, ali imam jednu zlatnu osobu koja je vrlo nesrećna sa svojim ocem, naša rođaka, kneginjica... Bolkonska.“ Knez Vasilij joj ne odgovori, ali sa brzinom shvatanja i pamćenja, koja je svojstvena ljudima iz viših krugova, on pokaza pokretom glave da je te podatke primio na znanje.

„A znate li vi da mene taj Anatol staje 40.000 godišnje“, reče on, očevidno ne mogući da spreči neprijatan tok svojih misli. On učuta. „Šta li će onda biti za kakvih pet godina ako on tako i dalje potera? Eto vam šta znači biti otac! A je li bogata vaša kneginjica?“

„Otac joj je vrlo bogat i tvrdica. On živi u selu. Znate, onaj čuveni knez Bolkonski, penzionisan još za vreme pokojnog imperatora i poznat kao 'pruski kralj'. On je inače vrlo pametan čovek, ali je osobenjak, opštenje sa njim je vrlo teško. Ona je, jadnica, vrlo nesrećna. Ima brata, tog što se nedavno oženio Lizom Majnen – Kutuzovljevim ađutantom. I on će večeras biti kod mene.“

„Čujte, mila moja Anet“, reče knez uzevši svoju sabesednicu za ruku i savijajući je odnekud naniže. „Udesite vi meni tu stvar, a ja ostajem večitom vaš najverniji rob, *rop* kao što mi moj seoski kmet piše u svojim izveštajima. Ona je iz dobre porodice i bogata. Taman ono što meni treba.“

I tu on, sa onim familijarnim i slobodnim gracioznim pokretima koji su ga karakterisali, uze dvorsku gospođicu za ruku, poljubi je, pa poljubivši je manu jedared dvared gospođičinom rukom izvalivši se u naslonjači i zagledavši se u stranu.

„Čekajte“, reče Ana Pavlovna zamislivši se. „Ja ću još večeras govoriti s Lizom“, ženom mladog Bolkonskog. „Pa će se to možda i dati udesiti. Te tako ću ja eto u vašoj porodici početi da učim zanat stare devojke.“

II

Salon Ane Pavlovne počeo pomalo da se puni gostima. Dođe najveća gospoština petrogradska, ljudi najrazličitiji po godinama i po duševnim osobinama, ali svi jednaki po društvu u kome su živeli. Doveze se kći kneza Vasilija, lepotica Elen, koja je svratila ovamo po oca da se s njim odveze na praznik engleskog poslanika. Ona je bila u šifru i u balskoj haljini.

Dođe i poznata kao najlepša i najzanosnija žena u Petrogradu, mlada mala kneginja Bolkonska, koja se prošle zime udala a sad nije izlazila u društvo zbog trudnoće, ali bi ipak neki put navraćala na omanja večernja posela. Dođe i knez Ipolit, sin kneza Vasilija, s Mortemarom kojega je predstavio gostima. Dođe i abat Morio, i mnogi drugi.

„Vi još niste bili s tetkom ili se možda ne poznajete s njom?“, govorila bi Ana Pavlovna dolaznicima gostima pa bi ih vrlo ozbiljno privodila jednoj malenoj starici sa visokim šeputom na glavi. Ova *ispliva* iz druge sobe čim gosti staše pristizati. Ana Pavlovna bi tada kazala gostovo ime, polako prenoseći pogled s gosta na tetku, pa bi se posle uklonila.

Svi gosti su vršili taj obred pozdravljanja sa nikom nezanimljivom i nepotrebnom tetkom. Ana Pavlovna bi sa setnim i svečanim učešćem pratila njihove pozdrave odobravajući ih čutečki. Tetka bi svakom govorila jednim istim izrazima o njegovom zdravlju, o svom zdravlju i o zdravlju Njenog veličanstva, koje je sad, hvala Bogu, bilo bolje. Svi što su joj prilazili iz pristojnosti bi krili koliko jedva čekaju da odu od nje, pa bi, sa osećanjem ispunjene dosadne dužnosti, odlazili od starice da joj posle cele večeri nijedanput ne priđu.

Mlada kneginja Bolkonska dođe s radom u zlatom izvezeno kadifenoj torbici. Njena lepa gornja usnica, sa jedva primetnim garavim maljama, bila je malko kraća, te nije sasvim dobro pokrivala zube, ali se ta usna tim milije otkrivala i još milije razvlačila i padala na donju. I, kao što to uvek biva kod veoma privlačnih

žena, taj njen nedostatak – nešto kraća usna i poluotvorena usta – beše njena naročita, isključivo njena lepota.

Svi sa uživanjem posmatrahu tu punu zdravlja i života, lepu buduću majku, koja je tako lako podnosila svoj položaj. Starcima i mrzovoljnim mladićima se činilo, kad bi je posmatrali, da i oni sami postaju sveži i veseli kao i ona, kad bi bili neko vreme sa njom.

Ko bi govorio s njom pa bi pri svakoj njenoj reči video njen radostan smešak i sjajnobele zube koji su joj se neprestano videli, taj bi odmah pomislio da je i on sad odnekud naročito ljubazan. I to bi bez izuzetka svako pomislio.

Mala kneginja, gibajući se u hodu, zaobiđe malim hitrim koricima oko stola sa torbicom na ruci pa se, veselo doterujući svoju haljinu, posadi na divan, kraj srebrnog samovara, sa izrazom kao da je sve što god ona radi uživanje za nju i za sve što behu oko nje.

„Ja sam ponela i rad“, reče ona otvarajući svoju torbicu i obraćajući se svima u isti mah.

„Pazite, Anet, nemojte da me dovedete u nepriliku“, obrati se ona domaćici. „Vi ste mi pisali da je kod vas sasvim malo društvo. Vidite kako sam se ja ružno večeras obukla.“

Tu ona raširi ruke da pokaže svoju čipkanu, sivu elegantnu haljinu, malco niže od grudi opasanu širokim pojasom.

„Ni brige vas: vi ćete ipak biti lepša od sviju“, odgovori joj Ana Pavlovna.

„A znate li da me moj muž ostavlja“, nastavljajući ona istim tonom, obraćajući se generalu: „ide da pogine!... Recite mi, molim vas, našto taj prokleti rat“, reče ona knezu Vasiliju pa se, ne sačekavši odgovora, obrati kćeri kneza Vasilija, lepoj Elen.

„Kakva je to vanredna lepotica, ova mala kneginja!“, reče knez Vasilij polako Ani Pavlovnoj.

Uskoro posle male kneginje uđe jedan krupan, debeo mlad čovek, ošišan, u naočarima, u pantalonama otvorene boje po tadašnjoj modi, sa visokim žaboom i u fraku cimetaste boje. Taj gojazni mladić bio je vanbračni sin znamenitog velikaša iz vremena Katarine II grofa Bezuhova, koji je sad ležao na samrtnoj

postelji u Moskvi. On još nije bio stupio u službu, nedavno beše doputovao iz inostranstva gde se školovao i večeras je bio prvi put u društvu.

Ana Pavlovna ga dočeka pozdravom koji se ukazuje ličnosti najnižeg ranga u njenom salonu. Ali kraj sveg tog, najnižeg u svojoj vrsti, prijema, kad Pjer uđe, na licu Ane Pavlovne se ukaza zabrinutost i bojazan, nalik na strah kad čovek ugleda nešto isuviše ogromno a što ne odgovara prilici i mestu na kome je. No premda je Pjer bio u stvari nešto veći od ostalih muških u sobi, taj njen strah se mogao odnositi samo na onaj pametan i u isti mah snebivljiv, posmatrački i prirodan pogled koji ga je odlikovao od sviju u ovom salonu.

„To je vrlo lepo od vaše strane, *monsieur* Pjere, što ste došli da obidete jadnu bolesnicu“, reče mu Ana Pavlovna bojažljivo se pogledajući sa tetkom kojoj ga je privodila. Pjer promrmlja nešto nejasno pa je i dalje tražio nešto očima. On se radosno osmehnu javljajući se maloj kneginji, kao bliskoj poznanici, pa priđe staroj tetki.

Nego strah Ane Pavlovne nije bio uzaludan jer Pjer, ne saslušavši do kraja tetkin govor o zdravlju Njenog veličanstva, ode od nje i ostavi je. Ana Pavlovna ga uplašeno zadržala rečima: „Vi ne poznajete abata Morioa? Vrlo zanimljiv čovek...“, reče ona.

„Da, slušao sam nešto o njegovom projektu za večan mir... Vrlo zanimljivo, ali teško da će to biti moguće...“

„Mislite?...“, reče Ana Pavlovna, koliko tek da nešto rekne pa da se opet vrati svojim poslovima večerašnje domaćice. Ali Pjer sad učini sasvim obrnutu neučtivost: maločas je on, ne saslušavši do kraja govor svoje sabesednice, otišao; sad opet zaustavi razgovorom svoju sabesednicu kojoj je bilo potrebno da ode. Sagnuvši glavu i raširivši svoje velike noge, on počeo izlagati Ani Pavlovnoj: zašto on smatra da je abatov plan prazno maštanje.

„Posle ćemo govoriti“, reče mu Ana Pavlovna smešeći se.

Pa, otresavši se od mladog čoveka koji nije znao kako se treba ponašati u društvu, ona se vrati svojim domaćičkim brigama, te

je sad opet slušala i motrila, svakog časa spremna da pruži pomoć na onoj tački gde bi razgovor klonuo i zastao, baš kao što gazda tkačke radionice, posadivši radnike na svoja mesta, ide tamo-amo po fabrici pa odmah, za vremena primetivši zastoj ili nepravilno škripanje, isuviše glasno zvrjanje vretena, brzo prilazi razboju te ga zadržava ili ga stavlja u potreban pokret: tako bi i Ana Pavlova, hodajući tamo-amo po svom salonu, prilazila bilo učutanoj, bilo isuviše razgovornoj gomilici pa bi, jednom rečju ili potrebnim premeštanjem pojedinih gostiju u drugu za njih zgodniju gomilicu, opet navijala ravnomernu, pristojnu razgovornu mašinu.

Ali, i usred svih tih briga, na njoj se neprestano opažala neka naročita bojazan zbog Pjera. Ona je brižno pogledala na njega u onaj mah kad je prišao da sluša ono što se govorilo oko Mortemara i kad je posle prišao onoj drugoj gomilici gde je besedio abat.

Za Pjera, obrazovanog u inostranstvu, to večer kod Ane Pavlovne beše prvo što ga je video u Rusiji. On znađaše da je ovde sad sabrana sva inteligencija petrogradska, pa mu, kao ono detetu u dućanu sa igračkama, zaigraše oči.

On se neprestano bojao da će propustiti da čuje razgovore koje bi sad tu mogao i imao prilike da čuje. Posmatrajući samopouzdana elegantna lica ovde sakupljenih gostiju, on neprestano očekivaše da čuje nešto naročito pametno. Najzad pride Moriou. Razgovor mu se učini zanimljiv, te tu i ostade čekajući priliku da i on svoje misli iskaže, kao što to obično vole mladi ljudi.

III

Večer Ane Pavlovne razmahnu krila. Vretena sa raznih strana ravnomerno i neprekidno zvrjahu. Osim Anine tetke, kod koje je sedela samo jedna postarija dama sa isplakanim mršavim licem, malko kao tuđa u ovom sjajnom društvu, društvo se bilo razdelilo na tri gomilice. U jednoj, više muškoj, središte je bio abat; u drugoj, mladoj, lepotica kneginjica Elen, kći kneza Vasilija, i lepa,

rumena, odveć puna za svoje godine, mala kneginja Bolkonska. U trećoj Mortemar i Ana Pavlova.

Vikont je bio milolik čovek, finih crta i manira, koji je očevidno smatrao sebe za neku znamenitost, ali je, kao lepo vaspitan čovek, skromno dopuštao ovom društvu u kom se sad nalazio da se njime koristi.

Ana Pavlova je očigledno njime častila svoje goste. Kao god što pametan metr d'otel iznosi na sto, kao nešto natprirodno divno, ono parče govedine koje čovek ne bi ni do usta mogao doneti kad bi ga video u prljavoj kuhinji: tako je večeras Ana Pavlova častila svoje goste prvo vikontom a zatim abatom kao nečim natprirodno prefinjenim.

U Mortemarovoj grupi odmah počeo govoriti o ubistvu vojvode Engienskog.

Vikont reče da je vojvoda Engienski poginuo usled svoje sopstvene velikodušnosti, i da su postojali naročiti uzroci što se Bonaparta tom prilikom bio toliko ozlojedio.

„Ah, da! Ispričajte nam to, vikonte“, reče Ana Pavlova radošno, osećajući kako je u toj rečenici: *Contez-nous cela, vicomte*, zvučalo nešto *à la Louis XV*.

Vikont joj se pokloni u znak pokornosti i učtivo se osmehnu. Ana Pavlova obiđe unaokolo oko vikonta pa pozva sve da slušaju njegovo pričanje.

„Vikont je bio lično poznat sa vojvodom“, šapnu Ana Pavlova jednome. „Vikont je vanredan pripovedač“, dobaci ona drugome. „Odmah se vidi čovek iz boljeg društva“, reče ona trećem – i tako je vikont bio serviran gostima, u elegantnoj i za njega vrlo povoljnoj svetlosti, kao rozbif na vrelom tanjiru, posut zelenju.

Vikont htede već da počne svoje pričanje pa se fino nasmehnu.

„Pridite ovamo, mila Elen“, reče Ana Pavlova lepotici kneginjici koja je sedela podalje predstavljajući tako središte drugog društva.

Kneginjica Elen se smešila; ona se diže sa istim osmehom savršeno lepe ženske, koji joj se nikad nije menjao i s kojim je i ušla u salon. Lako žuboreći svojom belom balskom haljinom, ukrašenom plišom i karnerima, i blistajući belinom svojih ramena,

sjajem kose i brilijanata, ona prođe između muškaraca koji joj načiniše puta pa, ni na koga ne gledajući ali smešeći se prema svima i čisto ljubazno dajući svakome pravo da se do mile volje nagleda lepote njenog stasa, punih oblkih ramena, po tadašnjoj modi vrlo dekoltovanih grudi i leđa, i čisto unoseći sobom sav sjaj i blesak bala – priđe Ani Pavlovnoj. Elen beše toliko lepa da na njoj ne samo što se ne mogaše primetiti ni traga od neke koketerije, nego naprotiv, ona se skoro stidela svoje očigledne lepote, koja je odveć silno i poredno na sve strane delovala. Ona baš kao da je želela, ali nije mogla, da smanji tu svoju lepotu.

„Kakva lepotica!“, rekao bi svako ko bi je video. Čisto poražen nečim neobičnim, vikont slegnu ramenima i obori pogled u onaj mah kad je ona sedela pred njim pa obasjavala i njega i sve jednim istim pogledom koji se nije menjao.

„Ja se skoro bojim da neću moći zadovoljiti vaša očekivanja“, reče on sagibajući glavu i smešeći se.

Kneginjica nalakti svoju golu punu ruku na stočić i ne nađe za potrebno da što rekne. Ona očekivaše smešeći se. Za sve vreme pričanja ona je sedela pravo, zagledajući se čas u svoju punu lepu ruku, koja je od pritiska na sto bila izmenila svoj oblik, čas na još lepše grudi na kojima je nameštala brilijantsku ogrlicu. Nekoliko puta bi doterivala nabore na svojoj haljini, a kad bi pričanje proizvodilo jači utisak, ona bi pogledala u Anu Pavlovnu pa bi odmah i sama davala svom licu onaj isti izraz koji bi primetila i na licu dvorske gospođice. Zatim bi se opet umirivala u svom srećnom blistavom smehu.

Odmah za Elenom dođe i mala kneginja otud od čajnog stola.

„Čekajte da uzmem svoj rad“, progovori ona. „No šta je s vama? Kud ste se zamislili?“, obrati se ona knezu Ipolitu. „Done site mi moju torbicu.“

Kneginja, smešeći se i govoreći sa svima u isti mah, preseli se pa, namestivši se udobno, veselo dotera svoju toaletu.

„No, sad mi je dobro“, govorila je ona dok se nameštala pa, zamolivši da se počne, lati se posla. Knez Ipolit joj donese torbicu, zaobiđe iza nje pa, primaknuvši blizu kod nje naslonjaču, sede do nje.

„Mili Ipolit“ poražavaše svojom neobičnom sličnošću sa sestrom lepoticom, a još više tim što je, kraj sve te sličnosti, bio začudo ružan. Crte njegovog lica behu iste kao i u sestre, ali kod nje je sve bilo obasjano samozadovoljnim, mladačkim, neprestanim osmehom života i neobičnom, antičkom lepotom tela: kod brata pak, naprotiv, isto takvo lice beše zamračeno idiotstvom, i večno je izražavalo neku samouverenu nadutost, a telo je bilo mršavo i slabo. Oči, nos, usta – sve to kao da se stapalo u jednu neodređenu i dosadnu grimasu, a ruke i noge bi mu svagda uzimale neprirodan položaj.

„Da ne bude to neka priča o vampirima?“, reče on posadivši se kraj kneginje i brzo stavivši na oči lornjet baš kao da bez te sprave ne bi mogao govoriti.

„Bože sačuvaj“, reče iznenađeni pripovedač sležući ramenima.

„Stvar je u tome što ja strašno mrzim sve te pripovetke o vampirima“, reče knez Ipolit takvim tonom da je bilo očigledno da je on prvo izgovorio te reči pa tek posle shvatio šta one znače.

Zbog nadutosti i ubraženosti sa kojom je govorio niko nije mogao da razume da li je vrlo pametno ili vrlo glupo ono što bi on rekao. Bio je u zagasitozelenom fraku, u pantalonama boje *kukova uplašene nimfe*, kao što je on sam govorio, u čarapama i plitkim cipelama.

Vikont ispriča vrlo milo onu tada rasprostranjenu anegdotu kako je vojvoda Engijski tajno putovao u Pariz na sastanak sa glumicom Žorž, i kako se kod nje našao sa Bonapartom, koji se takođe koristio glumičnim miloštama. Zatim, kako je tamo, na sastanku sa vojvodom, Napoleon slučajno pao u onu nesvest od koje je češće patio, te se tako u taj mah nalazio u vojvodinoj potpunoj vlasti, no koju vojvoda ipak nije zloupotrebio... Najzad kako se Bonaparta docnije, baš zbog te velikodušnosti, vojvodi osvetio: dao ga pogubiti!

Priča je bila vrlo mila i zanimljiva, naročito na onome mestu gde suparnici najedared upoznaju jedan drugog. Dame je to kanda vrlo uzбудilo i potreslo.

„Divno!“, reče Ana Pavlovna osvrćući se na malu kneginju kao pitajući je.

„Divno!“, prošaputa i mala kneginja zabadajući iglu u rad, bagaji zato što joj lepota i zanimljivost priče smetaju da produži rad.

Vikont oceni tu nemu pohvalu pa, zahvalno se osmehnuvši, produži pričanje, ali u taj mah Ana Pavlovna, neprestano motreći na čudnog joj mladog čoveka, primeti da on nešto isuviše vatreno i glasno govori s abatom, pa pohita u pomoć tom opasnom mestu. I zbilja, Pjeru pođe za rukom da stupi s abatom u razgovor o političkoj ravnoteži, te abat, očevidno zainteresovan prostodušnom vatrenošću mladićevom, poče da razvija pred njim svoju omiljenu ideju. Obojica su isuviše živahno i prirodno i slušali i besedili, a to se baš ne dopade Ani Pavlovnoj.

„Sredstvo je za to: evropska ravnoteža i narodno pravo“, govorашe abat. „Dovoljno bi bilo da se samo jedna moćna država, kao što je Rusija, razglašena kao varvarska, nesebično stavi na čelo saveza čiji bi zadatak bio evropska ravnoteža, i ona će spasti svet!“

„Lepo, ali kako da nađete vi takvu ravnotežu?“, otpoče već Pjer. No u taj mah im priđe Ana Pavlovna pa, oštro presekavši pogledom Pjera, zapita Italijana kako podnosi rusku klimu.

Lice Italijanovo se najedared izmeni te uze uvredljivo-pretvorno-sladak izraz, koji je on, očevidno, bio uobičajio u razgovoru sa ženama.

„Ja sam tako očaran krasotama uma i obrazovanja vašeg društva, a naročito ženskog, u koje sam imao sreću biti primljen, da još nikako nisam stigao da mislim i o vašoj klimi“, reče on.

Ne puštajući već iz ruku abata i Pjera, Ana Pavlovna ih pridruži opštem krugu da bi joj tako bilo lakše da motri na njih.

U taj mah uđe u salon jedna nova ličnost. Ta nova ličnost beše mladi knez Andrej Bolkonski, muž male kneginje. Knez Andrej beše omanjeg rasta, lep, mlad čovek sa već određenim i hladnim crtama. Sve na njegovoj pojavi, počev od umornog i neraspoloženog pogleda pa do polaganog ravnomernog koraka, predstavljашe najveću protivnost prema njegovoj maloj živahnoj ženi. Njemu, očigledno, svi što behu u salonu ne samo da behu poznati nego

su mu bili već tako dodijali da mu je bilo dosadno da ih sluša. Ali, između svih lica što su mu već postala dosadna, lice njegove lepe žene kao da mu najviše beše dojadilo. Sa grimasom koja je kvarila njegovo lepo lice on se okrenu od nje. On poljubi Anu u ruku pa žmirkajući pregleda sve društvo.

„Vi se kanda spremate u rat?“, reče Ana Pavlovna.

„Generalu Kutuzovu je“, reče Bolkonski, „bilo ugodno da me uzme za svog ađutanta.“

„A Liza, vaša žena?“

„Ona će otići u selo.“

„Zar to nije grehota da nas lišavate prisustva vaše divne žene.“

„*André*“, reče njegova žena obraćajući se mužu onim istim koketnim tonom kojim se obraćala i tuđinima, „da znaš kakvu nam je stvar ispričao vikont o *mademoiselle* Žorž i o Bonapartu!“

Knez Andrej zažmiri i okrenu se od nje. Pjer, koji od časa ulaska kneza Andreja u salon ne spuštaše s njega svoje radosne ljubazne oči, priđe mu i uze ga za ruku. Knez Andrej, ne pogledavši ga, namršti lice u grimasu koja pokazivaše da se on ljuti na onoga što ga dira za ruku, ali, ugledavši nasmejano lice Pjerovo, i sam se nasmehnu neočekivano dobrim i prijatnim osmehom.

„Gle molim te!... Zar i ti u *velikom svetu*?“, reče on Pjeru.

„Ja sam znao da ćete vi biti ovde“, odgovori mu Pjer. „Doći ću kod vas na večeru“, dodade on tiho da ne bi smetao vikontu koji je dalje pričao. „Mogu li?“

„Ne, ne možeš“, reče knez Andrej smejući se, i stiskom ruke dajući Pjeru na znanje da takvo što ne treba ni pitati. On još nešto htjede da kaže, ali u taj mah se diže knez Vasilij i ćerka mu te dva mladića ustadoše da im naprave put.

„Vi ćete me izviniti, dragi moj vikonte“, reče knez Vasilij Francuzu, ljubazno ga povlačeći za rukav naniže ka stolici da se vikont ne bi dizao. „Taj nesretni praznik kod engleskog poslanika mene lišava zadovoljstva, a vas eto prekida. Vrlo mi je žao što moram da idem s vaše divne večeri“, reče on Ani Pavlovnoj.

Njegova kći kneginjica Elen, ovlaš pridržavajući nabore haljine, prođe između stolica, a osmeh joj još sjajnije blistaše na

njenom divnom licu. Pjer gledaše skoro uplašenim, ushićenim očima tu lepoticu kad je prolazila pored njega.

„Vanredna lepotica“, reče knez Andrej.

„Vanredna“, reče i Pjer.

Knez Vasilij uze u prolazu Pjera za ruku pa se okrenu Ani Pavlovnoj.

„Vaspitajte mi i doterajte mi malo ovog medveda“, reče on. „On već čitav mesec dana živi kod mene, a sad ga eto prvi put vidim u *svetu*. Ništa nije tako potrebno jednom mladom čoveku kao društvo pametnih žena.“

IV

Ana Pavlovna se nasmehnu i obeća da će uzeti preda se Pjera koji je, kao što je ona to znala, bio sa očeve strane rod knezu Vasiliju. Ona starija dama što je pre sedela sa tetkom brzo ustade i stiže kneza Vasilija u predsoblju. S lica joj se u času izgubi sve dosadašnje pretvaranje kako se ona bajagi interesuje za ovo večer i goste. Dobro i isplakano njeno lice izražavaše sad samo brigu i strah.

„Pa možete li mi reći što o mom Borisu, kneže?“, reče ona stigavši ga u predsoblju; ona izgovaraše ime Boris sa naročitim naglaskom na *o*. „Ja ne mogu duže ostati u Petrogradu. Recite mi kakve vesti mogu odneti mom jadnom dečku.“

Kraj svega toga što je knez Vasilij nerado pa skoro i neučtivo slušao ovu stariju damu, te pokazivao čak i nestrpljenje, ona se umiljato i dirljivo smejaše na nj pa, da joj ne bi umakao, uzela ga beše za ruku.

„Vama to nije ništa da kažete jednu reč caru i moj će Boris odmah biti premešten u gardu“, moljaše ga ona.

„Verujte mi da ću učiniti sve što mogu, kneginjo“, odgovaraše knez Vasilij, „ali meni je teško da molim cara; ja bih vam savetovao da se obratite pravo Rumjancovu, preko kneza Galicina: to bi bilo pametnije.“

Starija dama nosila je ime kneginje Drubecke, jedne između prvih ruskih porodica, ali ona beše sirotna, davno je bila izišla iz otmenih krugova, te je pogubila skoro sve nekadašnje veze. Ona je sad bila doputovala u Petrograd da izradi svome sinu da bude postavljen u carsku gardu. Samo da bi se mogla sastati s knezom Vasilijem, ona se skoro nametnula te je došla na ovo poselo Ane Pavlovne, i samo zato je slušala vikontovu priču. Ona se uplaši od reči kneza Vasilija. Na njenom nekada lepom licu sad se ispisa ogorčenost, ali to potraja samo jedan časak. Ona se opet osmehnu i jače stiže ruku kneza Vasilija.

„Čujte, kneže“, reče ona, „ja vas nikada nisam molila, nikad vas neću moliti, i nikad vam nisam pominjala prijateljstvo moga oca prema vama. Ali sada, Bogom vas preklinjem, učinite mi ovo za moga sina, pa ću vas večno smatrati za svog dobrotvora“, dodade ona užurbano. „Ne, nemojte da se ljutite nego mi dajte reč. Molila sam Galicina, ali me je on odbio. Budite onaj zlatan čovek koji ste nekada bili“, govoraše ona trudeći se da se smeši, premda su joj oči bile pune suza.

„Papa, mi ćemo zadocniti“, reče kneginjica Elen, okrenuvši svoju lepu glavu na antičkim ramenima, očekujući oca kod vrata.

No uticaj u svetu je kapital koji treba štedeti da se ne potroši. Knez Vasilij je to znao, pa kad je jednom uvideo da ako počne posredovati za svakoga ko ga zamoli, da tada uskoro neće moći ni za sebe moliti – on je retko upotrebljavao svoj uticaj. Ali u stvari kneginje Drubecke on ipak, posle ovog njenog novog vapaja, oseti nešto nalik na ukor savesti.

Jer ona ga je podsetila na nešto što je bilo istina: on je za prve svoje uspešne korake u službi imao da zahvali kneginjinom pokojnom ocu. Osim toga, on je video po njenom držanju da je ovo jedna između onih žena, a naročito majki, koje kad jednom uvrte sebi što u glavu, one se neće okaniti dok im se ne učini što traže; u protivnom slučaju su gotove na svakodnevna pa i češća dosađivanja, pa čak i na scene. Ta poslednja okolnost poče da ga koleba.

„Mila Ana Mihajlovna“, reče on sa svojom svagdašnjom famelijarnošću i s dosadom u glasu, „meni je skoro nemogućno da

učinim to što vi želite; ali, da vam dokažem koliko vas volim i koliko cenim uspomenu na vašeg pokojnog oca, ja ću da učinim ono što je nemoguće: sin će vaš biti premešten u gardu, evo vam moja reč. Jeste li zadovoljni?“

„Mili moj, dobrotvoru naš! Ja se drugom čemu nisam ni nadala od vas, ja sam znala kako ste vi dobri.“

On pođe.

„Čekajte, dve reči. Pa kad već bude premešten u gardu...“ Tu ona ušeptrlji... „Vi ste u dobrim odnosima sa Mihailom Ilarionovičem Kutuzovom... pa eto preporučite mu mog Borisa za ađutanta. Tada bih bila bezbrižna, i tada bih već...“

Knez Vasilij se nasmehnu.

„E, to vam ne obećavam. Vi ne znate kako sa svih strana saleću Kutuzova otkako je imenovan za glavnog komandanta. On mi je sam govorio kako su se valjda sve moskovske gospođe dogovorile da mu utrape sve svoje sinove za ađutante.“

„Ne, obećajte mi, ja vas sad ne mogu pustiti, mili dobrotvore moj...“

„Papa“, ponovi opet onim istim tonom lepotica, „ta zadocnićemo!“

„No, do viđenja, zbogom. Eto vidite!...“

„Dakle sutra ćete reći caru?“

„Neizostavno, a za Kutuzova vam ne obećavam.“

„Ne, obećajte mi, obećajte mi, *Basile*“, reče za njim Ana Mihajlovna sa osmejkom mlade kokete, koji joj je nekad možda bio prirodan, a sad se nimalo nije slagao sa njenim iznurenim licem. Ona očigledno beše zaboravila svoje godine, pa je puštala u saobraćaj, po navici, sva svoja stara ženska sredstva. Ali tek što je knez bio izišao, njeno lice uze opet onaj isti hladan i pretvoran izraz koji je bio na njemu pre. Ona se vrati grupi u kojoj je vikont i dalje besedio pa se opet načini da bajagi sluša, očekujući zgodan čas da ode jer je svoj posao svršila.

„A kako vam se sviđa ta poslednja komedija sa krunisanjem u Milanu?“, reče Ana Pavlovna. „Ili jedna nova komedija: stanovnici Đenove i Luke izjavljuju svoje želje gospodinu Buonaparteu, a

gospodin Buonaparte se posadio na prestolu pa čovek ispunjava narodne želje! O! ta to je zanosno lepo! Ne, od toga čovek može poludeti. Čovek mora prosto da pomisli da je valjda ceo svet izgubio glavu.“

Knez Andrej se nasmehnu, zagledavši se pravo u lice Ane Pavlovne.

„Bog mi je dao krunu, teško onome ko je darne!“, reče on reči Bonapartine što ih je ovaj izgovorio kad je sebi stavljao krunu na glavu. „Kažu da je bio divan kad je izgovarao te reči“, dodade knez Andrej pa ponovi te reči i italijanski: „*Dio me la dona, guai a chi la tocca!*“

„Nadam se“, nastavljaše Ana Pavlovna, „da je to bila najzad još ona jedna kaplja koja će da prepuni čašu. Vladari sad već ne mogu više da podnose tog čoveka koji sve ugrožava.“

„Vladari!... Ja ne govorim o Rusiji“, reče vikont učtivo i očajno: „Vladari! A šta su oni učinili za Luja XVIII, za kraljicu, za Jelisavetu? Ništa“, nastavljaše on padajući u vatru. „I verujte mi, oni sad ovo podnose kaznu za svoje izdajstvo burbonskoj stvari. Vladari!... Ta oni još šilju poklisare da pozdrave tog otimača prestola!“

I tu on, prezrivo uzdahnuvši, opet izmeni položaj. Knez Ipolit, koji dugo posmatraše vikonta na lornjet, okrenu se svim telom prema maloj kneginji pa, zamolivši od nje iglu, poče da joj pokazuje, crtajući iglom po stolu, kondeovski grb. On joj objašnjavaše taj grb sa takvim ozbiljnim izgledom baš kao da ga je kneginja molila za to.

„Štit sa crvenim i plavim uzanim zupčastim prugama – to vam je grb doma Konde“, govoraše on. Kneginja ga slušaše smešeći se.

„Ako Buonaparte još godinu dana ostane na francuskom prestolu“, nastavljaše vikont započeti razgovor, sa izgledom čoveka koji ne sluša druge, nego koji u stvari koju on zna bolje od sviju prati tok samo svojih misli, „onda će stvari zabrazditi isuviše daleko. Intrigom, nasiljem, progonstvom, smrtnim kaznama francusko društvo – ja tu mislim dobro francusko društvo – biće zanavek uništeno, a tada...“

On smače ramenima i raširi ruke. Pjer tu kanda htjede nešto da rekne, ovaj razgovor ga interesovaše, ali ga prekide Ana Pavlovna koja je pratila svaki njegov pokret.

„Imperator Aleksandar“, reče ona sa setom koja je uvek pratila svaki njen govor o carskoj porodici, „izjavio je da će on ostaviti samim Francuzima da sebi izberu oblik vladavine. I ja mislim, nema sumnje, da će se sav francuski narod, oslobodivši se od tog otimača, baciti u naručje zakonitog kralja“, reče Ana Pavlovna trudeći se da bude ljubazna sa emigrantom i rojalistom.

„To je dosta sumnjivo“, reče knez Andrej. „Gospodin vikont potpuno opravdano drži da su stvari otišle već isuviše daleko. Ja mislim da će vraćanje na stari poredak poteže ići.“

„Koliko sam ja mogao čuti“, umeša se u razgovor Pjer opet porumenevši, „skoro sve plemstvo je već prešlo na Bonapartinu stranu.“

„To pričaju bonapartiste“, reče vikont ne gledajući na Pjera. „Danas je teško doznati pravo javno mnjenje u Francuskoj.“

„To je kazao Buonapart“,⁴ reče knez Andrej sa podsmehom. Videlo se da mu se vikont ne dopada i da je, premda nije gledao u vikonta, svojim rečima na njega ciljao. „Ja sam im pokazao put ka slavi: oni ne htedoše“, reče on posle kraćeg ćutanja ponavljajući opet Napoleonove reči: „a kad sam im otvorio svoja predsoblja, oni nagrnuše gomilama... Ne znam u kolikoj meri je on imao pravo da tako govori.“

„Ni u kolikoj“, dobaci vikont. „Posle ubistva vojvode Engienskog i najpristrasniji ljudi prestali su da gledaju u njemu heroja. Jer ako je on nekima tamo baš i bio heroj“, reče vikont obraćajući se Ani Pavlovnoj, „danas, posle ubistva vojvode, imamo jednog mučenika više na nebesima, a jednog heroja manje na zemlji.“

Još Ana Pavlovna i drugi ne stigoše da osmehom odadu priznanje tim vikontovim rečima, kad li se Pjer opet utiče u razgovor, a Ana Pavlovna, mada je slutila da će on sad reći nešto neumesno i nezgodno, sad već nije mogla da ga zadrži.

⁴ U vremenu ovde opisanom svet još nije tačno znao kako glasi Napoleonovo prezime, te se ono i ovde javlja u raznim oblicima.

„Ubistvo vojvode Engienskog“, reče *monsieur* Pjer, „bilo je državna potreba, i ja vidim veličinu duše baš u tom što se Napoleon nije bojao da odgovornost za to primi na sebe samog.“

„Bože moj, Bože!“ reče strašnim šapatom Ana Pavlovna.

„Pa zar vi odobravate ubistvo?... Kako, *monsieur* Pjere, zar vi u ubistvu gledate veličinu duše!“ reče mala kneginja smešeći se i primičući k sebi svoj rad.

„Oho! oho!“ dobacivahu razni glasovi.

„Divota!“ reče knez Ipolit engleski, pa poče da se udara po kolenu. Vikont samo što smače ramenima.

Pjer poredno pogleda iznad naočara na slušaoce.

„Ja to stoga kažem“, nastavi on smelo, „što su Burboni kuka-vički pobjegli ispred revolucije ostavivši narod na milost i nemilost anarhiji; a samo je Napoleon jedini bio kadar da razume revoluciju i da je savlada, pa se stoga, radi opšteg dobra, nije mogao zaustavljati pred životom jednog čoveka.“

„Je l' po volji da pređete kod onog tamo stola?“ reče mu Ana Pavlovna. Ali Pjer joj ne odgovori no produži započeti govor.

„Ne“, govoraše on oduševljavajući se sve više i više, „Napoleon je veliki zato što je postao viši od revolucije, što je u klici ugušio njene zloupotrebe zadržavši od nje sve što je bilo dobro: i jednakost građana, i slobodu govora i štampe. I samo je stoga zadobio vlast.“

„Da, ali da se on, uzevši vlast u ruke, nije njome poslužio za ubistvo, nego da ju je predao zakonitom kralju“, reče vikont, „ja bih ga tada nazvao velikim čovekom.“

„On to ne bi ni mogao učiniti jer narod je njemu dao vlast u ruke samo zato da ga kurtališe od Burbona, a i stoga što je narod odmah video u njemu velikog čoveka. Revolucija je bila velika stvar“, produžavaše mesje Pjer, iskazujući tom drskom i izazivačkom pretpostavkom svoju veliku mladost i mladačku želju da sve što potpunije iskaže.

„Zar revolucija i careubistvo velika stvar?... No... posle toga... Ama što ne biste vi prešli kod onog drugog stola?“ ponovi sirota Ana Pavlovna.

„Rusoov *Društveni ugovor*“,⁵ reče vikont sa kratkim osmehom.

„Ja ne govorim o ubistvu vladara. Ja sad govorim o idejama.“

„Da, o idejama pljačkanja, ubistva i careubistva“, prekide ga opet ironičan glas.

„To su bile krajnosti, naravno, ali nije u njima sav značaj i smisao, nego je smisao u oslobođenju od predrasuda, u jednakosti svih građana; a sve te ideje Napoleon je zadržao u svoj njihovoj snazi!“

„Sloboda i jednakost“, reče vikont prezrivo baš kao da se bio odlučio da najzad ozbiljno dokaže ovom žutokljuncu svu glupost njegovih reči: „ama sve su to, brate, samo bučne reči koje su se već odavno izigrale. Jer gde je taj koji ne voli slobodu i jednakost? Još je Spasitelj naš propovedao slobodu i jednakost... Pa zar su posle Revolucije ljudi postali srećniji? Naprotiv. Mi smo želeli slobodu, a Napoleon ju je uništio.“

Knez Andrej sa osmehom pogledaše čas na Pjera, čas na vikonta, čas opet na domaćicu... U prvom trenutku tog Pjerovog ispada Ana Pavlovna se bila prepala, kraj sve svoje naviknutosti na ljude, ali kad je videla da je vikont, kraj svih Pjerovih bogohulnih reči, ostajao ipak hladan, i kad se uverila da se te Pjerove reči sad već ne mogu zabašuriti, ona pribra snagu pa, pridruživši se vikontu, napade na besednika.

„Ali, dragi moj mesje Pjere“, reče ona, „s kojim pravom nazivate vi velikim čoveka koji je mogao pogubiti vojvodu – ili, najzad, prosto čoveka – bez suda i bez krivice?“

„A ja bih opet zapitao“, reče vikont, „kako *monsieur* objašnjava 18. brimer?⁶ Zar to nije prevara? Ta to je jedna prosta kockarska podvala koja ni najmanje ne liči na način delanja velikog čoveka.“

⁵ Fr.: *Du contrat social*, 1762 – znamenito delo Ž. Ž. Rusoa. Po piščevom mišljenju, društveni život zasniva se na sporazumu i ugovoru: svaki ugovarač otuđuje, odriče se svoje lične slobode i daje je društvu, i obavezuje se da će se pokoriti izrazu opšte volje. Ta knjiga je imala velik uspeh, te je, više ili manje pravilno shvaćena, nadahnjivala većinu političara Francuske revolucije.

⁶ 18. brimer – dan kada je Bonaparta, vrativši se iz Egipta, oborio Direktorijum uz pomoć Fušera, Sieja i svog brata Lisijana, 9 novembra 1799, osme godine od ustanovljavanja republike.

„A zarobljenici u Africi što ih je poubijao?“, reče i mala kneginja. „Ta to je strahota!“ I ona smače ramenima.

„Skorojević!... Pa neka kaže što ko hoće!“, reče knez Ipolit.

Monsieur Pjer nije znao kome pre da odgovara, te samo pogleda sve i osmehnu se. Njegov osmeh bio je ne kao kod drugih ljudi, koji se stapa sa neosmehom. Kod njega, naprotiv, kad bi se pojavio osmeh, onda bi najedared, u trenu oka, iščezlo ono njegovo ozbiljno i čak unekoliko sumorno lice, a javljalo bi se drugo, detinje, dobro, čak priglupo, i koje vas čisto moli da mu oprostite.

Vikontu koji je sad prvi put bio s njime u društvu bi najedared jasno da ovaj mladáni jakobinac nije ni izdaleka tako strašan kao što su njegove reči. Svi učutaše.

„Pa kako će čovek da vam svima najedared odgovara?!“, reče knez Andrej. „A osim toga, u postupcima jednog državnika treba svagda razlikovati postupke privatnog lica, vojskovođe i vladara. Ja bar tako mislim.“

„Naravna stvar“, prihvati Pjer, obradovan potporom koja mu se pojavi.

„Hteli – ne hteli, ali moramo priznati“, nastavljaše knez Andrej, „Napoleon je, kao čovek, velik na Arkolskom mostu, pa u bolnici u Jafi kad se ono rukuje sa zaraženima od kuge, ali ima drugih nekih postupaka koje je opet teško pravdati.“

Knez Andrej, koji je očigledno hteo da malo ublaži Pjerov nespretni govor, diže se spremajući se da ode i dajući znak svojoj ženi.

Knez Ipolit se najedared diže pa, zadržavajući ih sve znacima ruke i moleći ih da sednu na jedan časak, poče govoriti:

„Danas sam čuo jednu divnu moskovsku anegdodu, pa hoću da i vas malo njome počastim. Izvinite, vikonte, ja to moram ruski ispričati, inače će biti teško osetiti svu so anegdote.“ I sad knez Ipolit poče da govori ruski, ali takvim izgovorom kakvim govore Francuzi koji su proveli možda godinu dana u Rusiji. Svi zastadoše: tako je živo i energično zahtevao knez Ipolit pažnju za svoju priču.

„U Moskvi ima jedna gospođa, dama. I ona velika tvrđica. Njoj bilo potrebno imati dva lakeja za kočija. I vrlo visok – krupan. To

je bilo njenom ukusu. I ona je imala sobaricu, još većma visok. Ona kazala...“

Tu se knez Ipolit zamisli očigledno teško misleći.

„Ona kazala... da, ona kazala devojci sobarici: 'Obuci livreju i ajdemo sa mnom, za kočija, praviti vizite'“.

Tu knez Ipolit zarza i zakikota se mnogo pre svojih slušalaca, što je učinilo za pripovedača nepovoljan utisak. Ali mnogi, a među njima i starija dama i Ana Pavlovna, ipak se osmehnuše.

„Ona se odvezla. Najedared načinio se jak vetar. Devojka izgubila kapa, a duge kose se raščesljali.“

Tu on već ne mogaše da se dalje uzdržava pa se poče grčevito smejeti i kroz taj smeh progovori:

„I sav svet doznô!“

I time se priča svršila. Premda se nije moglo videti zašto ju je pričao i zašto ju je trebalo pričati baš na ruskom, no Ana Pavlovna i drugi oceniše velikosvetsku ljubaznost kneza Ipolita koji je tako prijatno završio neprijatan i neljubazan ispad *monsieur* Pjera. Razgovor se posle anegdote raspršta na sitna neznačajna čavrljanja o budućem i o prošlom balu, o pozorišnoj predstavi, o tom ko će se s kim i gde će se sastati.

V

Zahvalivši se Ani Pavlovnoj na njenom čarobnom poselu, gosti se stae razilaziti.

Pjer beše pravi grmalj. Debeo, viši od običnog ljudskog rasta, plećat, sa ogromnim crvenim rukama, on, štono kažu, nije umeo ni ući u salon, a još manje je znao izaći iz njega, to jest: da pred izlaskom rekne nešto prijatno. Osim toga, bio je i rasejan. Dižući se da ide on, mesto svog šešira, uze trorogi šešir sa generalskim perjem i držao ga je, čupkajući perjanicu, sve dok general ne zaiska da mu ga vrati. Ali svu tu svoju rasejanost i neveštinu da uđe u salon i da u njemu razgovara Pjer je nadoknađivao iskazivanjem dobrodušnosti, jednostavnosti i skromnosti. Ana Pavlovna mu se

okrenu i, sa hrišćanskom smernošću, iskazujući mu oproštaj za njegov ispad, manu na njega glavom i reče mu:

„Nadam se da ćete mi još doći, ali se nadam i da ćete izmeniti svoje mišljenje, mili moj *monsieur* Pjere“, primeti mu ona.

Kad mu ona to reče, on joj ništa ne odgovori, samo joj se pokloni i pokaza svima svoj osmeh koji ništa nije govorio osim samo ovo: „More, lako ćemo za naša razna mišljenja, ali vi valjda vidite kakvo sam ja dobro i slavno momče“. I svi, pa i Ana Pavlovna, osetiše da je zbilja tako.

Knez Andrej izađe u predsoblje pa, podmetnuvši ramena lakeju koji mu prebacivaše ogrtač, ravnodušno slušaše čavrljanje svoje žene sa knezom Ipolitom, koji takođe izađe u predsoblje. Knez Ipolit stojaše pored lepe bremenite žene i beše se zagledao pravo u nju na lornjet. „Vratite se u sobe, Anet: ozepšćete“, govorila je mala kneginja praštajući se sa Anom Pavlovnom. „Rešeno je!“, dodade ona polako.

Ana Pavlovna je već bila stigla da se razgovori i sporazume sa Lizom: da uda zaovicu mlade male kneginje za Anatola.

„Ja se u vas uzdam, mila moja“, reče Ana Pavlovna takođe polako. „Vi ćete joj pisati pa ćete mi reći šta će vam ona na to odgovoriti. Doviđenja!“ I ona ode iz predsoblja.

Knez Ipolit priđe mladoj kneginji pa, saginjući sasvim uz nju svoje lice, poče joj polušapatom nešto govoriti.

Dva lakeja, jedan kneginjin, drugi njegov, čekajući kad će oni dovršiti razgovor, stojahu sa šalom i redengotom i slušahu njihov, za njih nerazumljiv, francuski govor, s takvim licima kao da razumeju što se govori, ali bajagi neće to da pokažu. Kneginja je, kao i uvek, govorila smešeći se, a i slušala je smejući se.

„Baš volim što nisam otišao kod poslanika“, reče knez Ipolit: „dosadno, brate!... Nego divno ovo večer – jelte da je divno?“

„Kažu da će bal tamo biti vanredno lep“, odgovori mu kneginja trgnuvši naviše svoju usnicu sa garavim gustim maljama. „Sve lepe ženske biće tamo.“

„Pa neće sve jer eto vi tamo nećete biti“, reče knez Ipolit radosno se smejući, pa zgrabivši šal od lakeja, čak i odgurnuvši ga,

poče da ga namešta na kneginjina ramena. Bilo zbog neveštine, ili možda namerno – niko to ne bi mogao tačno razabrati – on dugo nije uklanjao ruke kad je šal već bio prebačen i namešten – te je skoro grio mladu ženu.

Ona se graciozno, ali neprestano smešeći se izvi iz njegovih ruku, okrenu se i pogleda na muža. Knez Andrej je skoro žmurio – toliko je izgledao umoran.

„Jeste l' gotovi?“, zapita on ženu razgledajući je.

Knez Ipolit brzo obuče svoj redengot, koji mu je, po najnovijoj modi, bio čak do ispod peta, pa, saplećući se u njemu, potrča na trem za kneginjom, koju je lakej dizao i nameštao u karuce.

„Do viđenja, kneginjo“, vikaše on saplećući se jezikom isto kao i nogama.

Kneginja se, skupljajući haljinu, nameštala u kolskoj pomrčini, a njen muž je napolju nameštao sablju. Knez Ipolit, pod izgovorom da im pomogne, samo im je smetao.

„Dozvolite, gospodine“, obrati se knez Andrej hladno-neprijatno, na ruskom jeziku, knezu Ipolitu koji mu je smetao da prođe.

„Čekam te, Pjere“, izgovori umiljato i nežno taj isti glas kneza Andreja.

Forajtor krenu konje, a karuce zatutnjiše točkovima. Knez Ipolit se smejaše isprekidano, stojeći na kućnom ulazu i očekujući vikonta kojega je obećao da odveze do kuće.

„No, dragi moj, ta vaša mala kneginja je zbilja zlatna“, reče vikont posadivši se sa Ipolitom u karucama. „Vrlo mila“, tu on poljubi vrhove svojih prstiju, „i prava pravcata Francuskinja.“

Ipolit zarza i zasmija se.

„Vi ste bogme jedan užasan čovek, kraj sveg vašeg bajagi nevinog izgleda“, nastavljajući vikont. „Žao mi je tog sirotog muža, tog oficirčića što se onako koči i izigrava neku vladarsku ličnost.“

Ipolit opet zarza i kroz smeh reče:

„A vi rekoste da su ruske dame lošije od francuskih? Treba samo znati pristupiti poslu.“

Pjer, dovezavši se ranije, kao domaći blizak čovek, ode pravo u kabinet kneza Andreja pa odmah, po svojoj navici, leže na

kanabe, dohvati s police prvu knjigu što mu dođe pod ruku – to behu Cezarovi *Zapisi* – pa počeo, nalaktivši se, da čita iz sredine.

„Šta ti to učini sa *mille* Šerer? Ona će se sad ozbiljno razboleti“, reče knez Andrej ulazeći u kabinet i tarući male bele ručice.

Pjer mu se okrete svim telom, tako da kanabe zaškripa, okrenu dobro raspoloženo lice knezu Andreju, osmehnu se i odmahnu rukom. „Ne, taj abat je vrlo zanimljiv, samo što pogrešno shvata stvar... Po mom shvatanju, večni mir je sasvim mogućan, ali... ja ne znam kako to da kažem... ali samo ne političkom ravnotežom...“

Knez Andrej se očevidno ne interesovao tim apstraktnim razgovorima.

„Ne sme se to, *mon cher*, svugde govoriti sve što misliš... No šta je, jesi l' se već jednom odlučio na nešto? Hoćeš li u gardijsku konjicu ili u diplomate?“, zapita ga knez posle trenutnog ćutanja.

„Zamislite: ja još nikako ne znam.“

„Znam... ali ipak se moraš na nešto odlučiti. Tvoj otac čeka.“

Pjer je još kao dete od deset godina bio poslat sa guvernerom abatom u inostranstvo, gde je proveo do svoje dvadeset prve godine. Kad se vratio u Moskvu, otac otpusti abata, a mladiću reče:

„Ti sad pođi u Petrograd, promotri sve pa nešto izaberi. Ja pristajem na sve. Evo ti pismo za kneza Vasilija, a evo ti i novac. Piši mi o svemu, a ja sam tu da te u svemu pomognem.“ Pjer je već tri meseca birao karijeru i ništa nije radio. I o tom izboru mu je sad govorio knez Andrej. Pjer se pogladi po čelu. „Nego on mora da je mason“, reče on misleći na abata kojega je video na večernjem poselu.

„Sve su to neostvarljive mašte“, zadržao ga opet knez Andrej, „nego ded da razgovaramo o nečem pametnijem. Jesi l' bio u gardi?...“

„Ne, nisam bio, ali evo šta mi pade na pamet, i to sam hteo da vam kažem. Sad je rat protiv Napoleona. Da je to neki rat za slobodu, ja bih još razumeo i prvi bih stupio u vojsku; ali pomagati Engleskoj i Austriji protiv najvećeg čoveka na svetu... to, brate, nije lepo.“

Knez Andrej samo što smače ramenima na Pjerove detinjaste reči. Po licu mu se videlo da smatra da na takve gluposti ne treba ni

odgovarati. Ali zbilja, na to naivno pitanje teško je bilo i odgovoriti šta bilo drugo osim ono što je knez Andrej odgovorio:

„Pa kad bi svi ratovali samo po svojim ubeđenjima, onda ratova ne bi ni bilo“, reče on.

„Pa to bi baš i bilo divno“, reče Pjer.

Knez Andrej se osmehnu:

„Vrlo je moguće da bi to bilo divno, ali toga nikad biti neće...“

„Pa lepo, a što vi onda idete u rat?“, zapita ga Pjer.

„Zašto? Ne znam. Tako treba. Osim toga, ja idem stoga što ovaj život kojim ja ovde živim, taj život mi se, brate, nimalo ne dopada.“

VI

U susednoj sobi zašušta ženska haljina. Baš kao trgnuvši se iz nekog zanosa, knez Andrej se strese, a lice mu dobi onaj isti izraz što ga je imao u salonu Ane Pavlovne. Pjer spusti noge sa kanabeta. Uđe kneginja. Ona beše već u drugoj, domaćoj i onako isto elegantnoj i svežoj haljini. Knez Andrej ustade učtivo joj primičući naslonjaču.

„Zašto li – ja to često mislim“, progovori ona, kao i obično na francuskom, žurno ali pažljivo sedajući u naslonjaču, „zašto li se Anet nije udala? Kako ste svi vi, gospodo, glupi što se niste koji njome oženili? Vi mene izvinite, ali vi se, brate, ništa u ženama ne razumete. Nego kako ste vi jaki u prepirkama, *monsieur* Pjere!“

„Ja se eto i s vašim mužem neprestano prepirem; ne znam šta mu je te hoće da ide u rat“, reče najedared Pjer obraćajući se kneginji bez ikakvog snebivanja i ustručavanja, što je inače tako obično u odnosima mladog muškarca prema mladom ženskinju.

Kneginja se trže. Očigledno, Pjerove reči su je darnule u živac.

„Ah, ta i ja mu to govorim!“, reče ona. „Ja ne razumem, nikako ne razumem zašto vi muški ne možete da živite bez rata? Zašto mi ženske ništa ne tražimo, ništa nam ne treba? No eto, budite nam vi sudija. Ja mu neprestano govorim: on je ovde stričev adutant – sjajan položaj. Svi ga tako dobro znaju, svi ga mnogo cene. Onomad kod Apraksinih baš sam lepo čula kako jedna dama pita:

’Je l’ to onaj poznati knez Andrej?’ Na moju časnu reč!“ Tu se ona zasmeha. „Tako ga rado svuda primaju. On vrlo lako može postati i carev adutant. Možda ste i čuli, car se vrlo milo razgovarao s njim. Ja i Aneta smo govorile da bi se to vrlo lako dalo udesiti. Kako vi mislite?“

Pjer pogleda na kneza Andreja pa, primetivši da se ovaj razgovor njegovom drugu ne dopada, on joj ništa ne odgovori.

„Kad polazite?“, zapita je on.

„Ah, ne govorite mi, molim vas, o tom odlasku, neću ni da čujem o njemu“, poče kneginja da govori takvim kapriciozno-nestašnim tonom kakvim je govorila sa Ipolitom u salonu, a koji tako očigledno nije priličio porodičnom krugu čiji je Pjer bio skoro član. „Danas, kad sam pomislila da ću sad morati najedared prekinuti sve ove meni dragocene veze... A posle, ti valjda znaš, *André?*“, ona značajno namignu na muža. „Mene je strah! Mene je strah!“, prošaputa ona sa drhtavicom u leđima.

Muž je pogleda sa takvim izrazom baš kao da se iznenadio kad je primetio da u sobi ima još nekoga osim njega i Pjera, pa se sa hladnom učtivošću obrati ženi: „Čega se ti bojiš, Lizo? Ne mogu da razumem“, reče on.

„Eto kakvi su svi muški sebičnjaci – svi, svi su sebičnjaci! Eto, on me sad zbog svog ćefa – Bog bi ga znao zašto! – ostavlja, i zatvara me samu u selo.“

„Sa ocem i sestrom, ne zaboravi“, polako joj reče knez Andrej.

„Ipak samu, bez mojih prijatelja... I još bi hteo da se ne bojim.“

Ton njen bio je već gundajući, usna joj se podiže dajući licu ne radostan, nego živinski, neveričji izraz. Ona učuta baš kao da je smatrala da bi bilo nepristojno govoriti pred Pjerom o svojoj trudnoći, dok se u tome baš i sastojala sva suština stvari.

„Ja ipak nisam razumeo čega se ti bojiš“, reče polako knez Andrej ne skidajući očiju sa žene. Kneginja pocrvene i očajno odmahnu uvis rukama.

„Ne, Andreje, ja ti kažem: ti si se mnogo, mnogo izmenio...“

„Tvoj lekar ti naređuje da uveče ranije ležeš“, reče knez Andrej. „Trebalo bi da ideš da spavaš“

Kneginja ništa ne reče, a njena kratka garava gornja usna za-drhta; knez Andrej, ustavši i smaknuvši ramenima, prođe po sobi.

Pjer izenađeno i naivno gledaše preko naočara čas na njega čas na kneginju pa se pokrenu baš kao da je i on hteo da ustane, ali se opet predomisli.

„Najposle šta me se tiče što je tu *monsieur* Pjer“, reče najedared mala kneginja a lepo joj se lice najedared razvuče u plačljivu grimasu. „Ja sam ti već odavno to htela da kažem, Andreje: zašto si se ti prema meni tako izmenio? Šta sam ti učinila? Ti ideš u vojsku, ti nemaš srca za mene! Zašto?“

„Lizo!“, samo što reče knez Andrej, ali u toj reči beše i molba, i pretnja i, što je glavno, uverenost u to da će se ona i sama pokajati za svoje reči. No ona užurbano nastavi: „Ti se ponašaš prema meni kao prema kakvoj bolesnici ili kao prema detetu. Ja sve to vidim. Zar si ti takav bio pre pola godine?“

„Lizo, ja vas molim da prestanete“, reče knez Andrej još izrazitije.

Pjer, koji je sve više i više dolazio u uzbuđenje za vreme tog razgovora, ustade i priđe kneginji. On kanda ne mogaše da podnese da vidi suze, te je mogao i sam svakog trenutka da se zaplače.

„Umirite se, kneginjo. Vama se to tako čini jer, ja vas uveravam, ja sam i sam iskusio... zašto... jer... Ne, izvinite, strano lice je tu suviše... Ne, umirite se... Zbogom ostajte.“

Knez Andrej ga zaustavi uhvativši ga za ruku.

„Ne, čekaj, Pjere. Kneginja je tako dobra da neće hteti da me liši uživanja da provedem s tobom ovo veče.“

„Eto, on samo o sebi misli“, reče kneginja ne zadržavajući svoje ljutite suze.

„Lizo!“, reče suvo knez Andrej, dižući ton na visinu koja pokazuje da je njegovom strpljenju već došao kraj. I tu se sad najedared maločašnji ljutit veвериčji izraz lepoga lišca kneginjinog zameni izrazom straha koji beše i zanosan i izazivaše sažaljenje.

Ona sa strane pogleda svojim divnim očicama na muža, a na licu joj se pokaza onaj bojažljivi i pokajnički izraz kakav se viđa kod pseta koje brzo ali slabo maše pokunjenim repom.

„Bože moj, Bože moj!“, izgovori kneginja pa, držeći jednom rukom sabranu suknju, priđe k mužu i poljubi ga u čelo.

„Oprosti, Lizo“, reče knez Andrej dižući se i ljubeći joj ruku učtivo kao nekoj tuđoj ženi.

Prijatelji začutaše. Ni jedan ni drugi ne počinjahu da govore. Pjer pogledaše na kneza Andreja, knez Andrej trljaše čelo svojom malom rukom.

„Hajdemo da večeramo“, reče on uzdahnuvši i upućujući se vratima.

Udoše u elegantnu, sasvim novu, bogato uređenu trpezariju. Sve, od salveta do srebra, do fajansa i do rezanog stakla, nosilo je na sebi onaj naročiti otisak novine koji se viđa u kući mladog bračnog para. Usred večere knez Andrej se nalakti pa, kao čovek koji već odavno ima nešto na srcu pa se sad najedared iznenada odlučio da se izgovori, poče govoriti sa izrazom živčane razdraženosti u kakvoj Pjer svoga prijatelja još nikada nije video:

„Nikada, nikada se, brate, nemoj ženiti! Evo ti moj savet: ne ženi se sve donde dok ne mogneš reći sam sebi da si stvorio sve što si mogao, i donde dok ne prestaneš voleti onu ženu koju si izabrao, te dok je jasno ne razgledaš, jer ćeš se, brajko, žestoko i nepopravljivo prevariti... Ženi se kao starac koji nije ni za šta... Inače će da propadne sve ono što je u tebi dobro i visoko. Sve će da ti propadne parče po parče. Da, da, da! Ne gledaj me s takvim čuđenjem. Ako uopšte očekuješ od sebe nešto u budućnosti, ti ćeš posle na svakom koraku osećati da je za tebe sve svršeno, sve zatvoreno osim domaćeg salona. gde ćeš da se izjednačiš sa dvorskim lakejem i idiotom... Ali... ne vredi...“

On energično odmahnu rukom.

Pjer skide naočari od čega mu se lice izmeni te još jače iskazivaše dobrotu. On izenađeno posmatraše svoga prijatelja.

„Moja žena je“, nastavljaše knez Andrej, „jedno krasno čeljade. To ti je jedna između onih retkih žena sa kojom možeš da budeš spokojan za svoju čast; ali, Bože moj, šta ja ipak danas ne bih dao da nisam oženjen! To ja samo tebi, i to prvom tebi, govorim jer te volim.“